

УДК 325.83(477)“1914”

*Іван ПАТЕР***28 ЧЕРВНЯ 1914 РОКУ – ПРОЛОГ УКРАЇНСЬКОЇ
ДЕРЖАВНОСТІ**

Зроблено спробу проаналізувати внесок Головної Української Ради, Союзу визволення України, Загальної Української Ради та Української парламентної репрезентації у розвиток державницької ідеї на різних етапах Першої світової війни. Висвітлено їх успіхи та невдачі у реалізації цього питання, показано його значення для сучасного українського державотворення.

Ключові слова: Перша світова війна, українська державність, соборність.

Сто років тому над Європою, а одночасно й над українськими землями “зайнялося небо від гармат” і над Дунаєм прогріміли перші постріли. Розпочався кривавий конфлікт, що отримав назву Перша світова, або Велика війна. Для українців, які не мали своєї держави, що захищала б їх, війна, поряд з людськими і матеріальними втратами, ще більше погіршила їх становище. Адже українці боролися і вмирали за імперії, що не лише ігнорували їхні національні інтереси, але наполегливо, зокрема Росія, знищували їх національний рух. Проте найгіршим було те, що українців як учасників кривавих битв обидвох ворогуючих сторін змушувати “йти брат на брата”, тобто вбивати один одного. “Єдиним позитивним аспектом війни, – підкреслював відомий український історик О. Субтельний, – було те, що вона виснажувала воюючі імперії, створюючи тим самим нові можливості для своїх пригноблених підданих. Але, принаймі попервах, ця можливість була ще занадто віддаленою”¹. Однак, зауважимо, що не таким вже й віддаленим було політичне майбутнє українського народу, адже воно мало сильне національне підґрунтя. З висоти сьогодення спробуємо це з’ясувати.

По-перше, ідея побудови власної держави на всіх українських етнічних землях жила і розвивалася упродовж віків, була вкорінена в генетичній пам’яті багатьох поколінь українців. Характерна риса українського національно-визвольного руху в ХІХ – на початку ХХ ст. – прагнення до територіальної, політичної та культурної єдності двох гілок народу по обидва боки австро-російського кордону.

Цьому сприяло утворення в Галичині з допомогою наддніпрянців національно-просвітницьких і наукових товариств, зокрема “Просвіти”, яка швидко набрала всеукраїнської ваги й Наукового Товариства імені Шевченка, що стало символом соборності, відіграло важливу роль в українському національному русі й консолідації інтелектуальних сил України. Його видання були загальноукраїнськими,

¹ *Субтельний О.* Історія України / О. Субтельний. – Київ, 1992. – С. 296–297.

в них наголошувалося на окремішності та самобутності розвитку українського народу, мови і культури.

Великими поборниками єдності та державності українських земель виступили І. Франко і М. Грушевський. Обидва прагнули політичного і культурного єднання українського народу, повернення йому історичних прав. Вони ставили перед українською інтелігенцією мету “вितворити з величезної етнічної маси українського народу українську націю, суспільний культурний організм, здібний до самостійного культурного і політичного життя”, наголошували на необхідності національно-політичного єднання всіх українців як основи майбутньої Української держави.

Споконвічне прагнення до власної державності, намагання втілити це в життя відображалися в діяльності українських політичних організацій. Засади “Братства Тарасівців” з чітко поставленою метою національно-політичного визволення України й поборницькою ідеєю “цілоукраїнської національної родини” перегукувалися з програмними завданнями Української національно-демократичної партії, щоби “цілий український народ з’єднався в одноцільний національний організм” і української соціал-демократії: “Наша ціль – вільна держава українського люду, української республіки”. Зрозуміло, що в той час це був радше віддалений ідеал, аніж практична мета, але проголошення головними українськими партіями Галичини принципу державної самостійності стало поворотним пунктом в еволюції української політичної думки.

Перша українська політична партія Наддніпрянщини – Революційна українська партія головним завданням своєї політичної діяльності також визначила самостійність України та досягнення автономії для Галичини і Кубані, які перебували в інших історичних та економічних умовах.

По-друге, важливою віхою на шляху до власної державності стало відзначення українцями в усьому світі 100-літнього ювілею від дня народження національного пророка Тараса Шевченка. “Всі верстви і стани, – підкреслював український громадсько-політичний діяч Андрій Жук, – були зрушені приготуванням свята, ціла Україна почала жити думками про великого свого сина, в мільйонах сердець прокинулася приспана любов до свого рідного слова, до свого краю і його минувшини, так гарно оспіваних поетом. Народжувався масовий, новочасний Українець з невиявленою важкою думкою про незнану будучність свого народу”².

Осередком Шевченківських святкувань мав бути Київ. Однак, незважаючи на заборону російською владою відзначення ювілею Кобзаря, на знак протесту в Києві, Харкові, Катеринославі, Полтаві й інших українських містах, а також у Москві й Петербурзі, як зазначав історик і журналіст Михайло Лозинський, “наше громадянство вийшло на вулицю і масовою демонстрацією запротестувало проти заборони, нагадуючи російському правительству, що українська справа, незважаючи на перешкоди й переслідування – живе й буде жити”³.

Центром Шевченкового свята став Львів, а Наддніпрянщину, за висловом відомого українського митця, історика й публіциста Миколи Голубця, примусили

² Жук А. Заборона Шевченкових свят в Росії / А. Жук // Вістник Союзу визволення України (далі – Вістник). – Відень, 1917. – № 11. – С. 168.

³ Л[озинський] М. Рік 1914-ий в нашім життю / М. Л[озинський] // Віденський ілюстрований календар товариства “Просвіта” на звичайний рік 1915. – Відень, 1915. – С. 132.

відсвяткувати “німий ювілей”⁴. Вершиною цього святкування став сокільсько-січовий здвиг 28 червня 1914 р. у Львові, в якому взяли участь понад 12 тис. юнаків і дівчат. На торжестві були присутні представники австрійської влади на чолі з намісником В. Коритовським, представники закордонних сокільських організацій, а також окремі наддніпрянські громадсько-політичні діячі. Організація і технічна витонченість заходу захопили й наповнили почуттям гордості українців, здивували й пройняли повагою іноземців, стали грізною пересторогою для ворогів, а його мілітарний характер і політичне підґрунтя не залишали ніяких сумнівів.

Саме тоді, коли на площі Сокола-Батька проходив величавий Ювілейний Шевченківський здвиг, до Львова надійшла несподівана звістка зі Сараєво про вбивство австро-угорського престолонаслідника принца Франца-Фердинанда та його дружини Софії.

28 червня 1914 р., що мало стати в історії України днем величної сокільсько-січової маніфестації, записано в історії людства як “чорний день”. Сараєвська трагедія стала початком Великої війни, що давно визрівала в політичних колах Антанти і Центральних держав. Над Європою перехрещувалися воєнні ноти та мобілізаційні накази, вулиці великих європейських столиць – Парижа і Петербурга, Відня і Берліна шаленіли у нестямі.

У Львові серед населення також відчувалося хвилювання і якась надмірна захопленість. Очевидець тих подій Микола Голубець так описував тогочасну екзальтацію львів’ян: “Нікому не сиділося в хаті, всякому падала робота з рук. Від ранку до вечора надзвичайні газетні видання, від ранку до вечора крики, вигуки, походи й патріотичні маніфестації. Ще вчора можна було дістати у Львові по фізіономії за «чорно-жовтий» патріотизм, а сьогодні бив перший-ліпший батяр поважного добродія, якщо він не скинув шапки й не станув на «позір», коли десь там грали чи співали австрійський державний гімн. Правда, дуже скоро зрозуміла львівська вулиця, що не конче треба співати «Боже буди покровитель», щоб все довкола ставало «під козинок». З однаковим успіхом можна співати «Єще Польска» і навіть «Єще не вмерла!». І почалася ривалізація (суперництво) гімнів на вулицях, по кав’ярнях, театрах, кінах, скрізь. Раз у раз розлягався якийсь оклик, хтось десь заїнтонував гімн і все виструнювалося, старе і молоде”⁵.

Липень 1914 року – це був ще час деякого спокою перед бурею. А вже 28 липня після обміну нотами між Австро-Угорщиною і Сербією пролунали перші артилерійські залпи. На мурах Львова та інших галицьких міст з’явився маніфест австро-угорського цісаря “До моїх вірних народів!” із закликом згуртуватися навколо престолу для захисту монархії.

Третім важливим кроком українців на шляху до своєї державності з вибухом війни стала активізація національно-визвольного руху. Тепер змагання за українську державність перейшло від загально-теоретичної сфери і національно-культурного зближення галичан і наддніпрянців у всеукраїнську конкретну національно-політичну площину. Це не потребувало доведення, навіть попри те, що галичани і наддніпрянці, проголосивши свою лояльність до держав під пануванням яких вони перебували, стали протилежно воюючими сторонами. Їх дії, зважаючи на

⁴ Голубець М. Рік грози і надій. 1914 / М. Голубець. – Львів, 1934. – С. 52.

⁵ Голубець М. Цит. пр. – С. 75–76.

тогочасні обставини, мають право бути виправданими, хоч українські політичні сили Наддніпрянщини зайняли нейтральне становище у війні, а галичани й наддніпрянські політемігранти, розібравшись в ситуації, взяли національно-політичну ситуацію в свої руки й визначили свою політичну орієнтацію, і цим в подальшому вибудовували свою державницьку лінію.

Що робити галичанам було зрозуміло. Адже однією з причин, яка спонукала Росію до війни, було знищення вогнища українського національного життя в Галичині. Згодом міністр закордонних справ Росії С. Сазонов також назвав як одну з головних причин війни “українську ідею”⁶. Цілком зрозуміло, що розширення російської державної влади на всі українські землі давало їй можливість однаково придушувати українське національне життя. Тому для галичан, як зазначав М. Лозинський, “це вказувало нам ясно дорогу: дорогу боротьби при Австрії проти Росії”⁷.

Відомий український кооператор і філантроп Кость Паньківський, будучи соборником і державником, орієнтуючись на Центральні держави, сподівався, що з проголошенням війни “Росія буде побита, москалів ніхто не боявся, а серед українців прокинулася надія на визволення російської України при помочи Австрії та Німеччини”⁸.

Мабуть, найбільш чітко завдання українців щодо створення своєї державності у зв’язку з вибухом війни висловив Кость Левицький: “... наші сподівання з війни і домагання були ось такі: освободження Великої України від царської Росії, і створення з неї самостійної української держави, та освободження нас, галицьких українців від панування поляків (Польщі), не відрікаючись від Австрії”⁹. Він наголошував, що галичани, ставлячи головну вимогу – визволення Наддніпрянщини з-під російського панування, сподівалися, коли “Велика Україна стане самостійною, то й галицька земля до неї незабаром прилучиться”¹⁰.

Зрозуміло, що ставши на боці Центральних держав, галицькі українці, домагаючись визволення Наддніпрянщини з-під російського панування, не могли одночасно вимагати відізвання галицько-буковинського краю від Австрії. Адже їм потрібно було враховувати інтереси цих держав, які у ставленні до українських земель не були однаковими.

Австро-Угорщина, хоч і побоювалася Росії, вважала її найбільшим своїм ворогом і бажала не тільки поразки, але й відірвання від неї частини українських земель, зокрема Холмщини, Підляшшя, Волині та Поділля, тобто земель, на яких поширювалася Греко-Католицька Церква. Ці території разом зі Східною Галичиною і Буковиною мали об’єднатися в окремий український автономний край у складі Габсбурзької монархії¹¹.

⁶ *Томашівський С.* Галичина. Політично-історичний нарис з приводу світової війни. – Б. м., 1915. – С. 37.

⁷ *Л[озинський] М.* Рік 1914-ий в нашій життю. – С. 134.

⁸ *Паньківський К.* Східна Галичина (Галицька Україна) на початку Великої Європейської війни 1914 р. / К. Паньківський // Наше минуле. – Київ, 1918. – Ч. 2. – С. 58.

⁹ *Левицький К.* Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни 1914–1918. – Львів, 1929–1930. – Ч. 1–3. – С. 11.

¹⁰ Там само. – С. 10–11.

¹¹ *Расевич В.* Зовнішньо-політичні орієнтації австрійських українців (1912–1918 рр.) / В. Расевич // Матеріали засідань Історичної та Археографічної комісії НТШ в Україні. Випуск другий (1995–1997 рр.). – Львів, 1999. – С. 260.

Німеччина вважала необхідним “заохочувати націоналізацію смуги між німецькою та російською територією заселення”, тобто всіх захоплених Росією західних територій, а у разі перемоги над царською Росією та сприятливій міжнародній ситуації прагнула відтіснити її до меж Петра I перед його територіальною експансією¹². На думку німецького політикуму, самостійна Україна мала стати головним центром у Східній Європі проти можливих спроб Росії щодо поширення своїх володінь на захід. Для того Німеччина у досягненні своїх стратегічних планів мала забезпечити собі тили зі сходу¹³.

Однак на той час перемога Центральних держав над Росією для галицьких українців і наддніпрянських політемігрантів ще не означала реалізації національної ідеї. Не тільки до українських теренів Галичини, але й до усїєї Правобережної України у випадку відібрання її Австро-Угорщиною, заявляли свої претензії поляки в ім’я відбудови “історичної Польщі”. Зауважимо, що австрійська політика стосовно утворення коронного краю Галичини і Буковини до того часу погоджувалася з польськими прагненнями. Українці побоювалися (це сталося згодом з проголошенням австро-угорським цісарем і німецьким кайзером Листопадових актів 1916 року), що таку позицію займе Австрія у випадку перемоги над Росією.

Українці стали на боці Центральних держав ще й тому, що залишатися пасивними у тій ситуації означало би для них тільки виконання воєнних обов’язків як громадян Австро-Угорщини без будь-якої користі для української справи. Пасивність українців відразу б використали галицькі поляки, які виступали не тільки на боці Австро-Угорщини, а й Росії, і отже, Антанти, виставляючи це як доказ свого ворожого ставлення до Наддунайської монархії.

Українці Галичини відчували вороже ставлення з боку поляків, які займали ключові позиції в австрійській адміністрації краю, вже на початку війни, коли їх масово арештовували, розстрілювали, вшали, інтернували до таборів як прихильників Росії і ворогів Австрії. Зрозуміло, наскільки страшніші були б ці переслідування, якби українці не зайняли австрофільської позиції, яка все-таки давала їм змогу оборонятися перед протиукраїнськими діями зі сторони поляків.

Четвертим важливим елементом у реалізації своєї національної ідеї стало об’єднання зусиль трьох партій – національно-демократичної, радикальної та соціал-демократичної в організації на час війни свого політичного представництва – Головної Української Ради. Вона маніфестом 3 серпня 1914 р. оголосила війну проти Росії – війною за визволення України, закликала український народ направити проти Росії всі матеріальні та моральні сили¹⁴.

Найвища політична інституція краю – ГУР почала створювати українське військо, до якого протягом серпня 1914 р. зголосилося понад 28 тис. добровольців. Український легіон чисельно перевищував 2 польські легіони, утворені у Львові та Кракові, які нараховували понад 10 тис. осіб кожний¹⁵. Тому поляки зробили все можливе, щоб до Українського легіону потрапило лише 2,5 тис. осіб. Однак, незважаючи на малу

¹² Fischer F. Griff nach der Weltmacht: Die Kriegszielpolitik des kaiserlichen Deutschland 1914–1914 / F. Fischer. – Düsseldorf, 1961. – S. 114–115; 194–195.

¹³ Rohrbach P. Die Russischen Fremdvölker und wir / P. Rohrbach // Deutsche Politik. – Berlin, 1917. – 25 Juli. – S. 791–795.

¹⁴ Діло. – 1914. – 3 серпня.

¹⁵ Holzer I. Polska w pierwszej wojnie światowej / I. Holzer, I. Molenda. – Warszawa, 1966. – S. 361.

чисельність українського війська, факт його існування мав велике загальноукраїнське значення. “По довгих роках національного летаргу, – підкреслював Володимир Дорошенко, – повстал збройна сила, своє власне українське військо, що рушила виборювати волю й долю рідному народові в правових змаганнях на полі бою”¹⁶.

ГУР й утворена Українська бойова управа (УБУ) 6 серпня 1914 р. видали мобілізаційний заклик до українського народу: “Війна за волю України”. У ньому наголошено на поразці Росії, завдяки чому на відірваних від неї землях “з Київом, Полтавою, Черніговим, Харковим, Донщиною, Кубанщиною та берегами Чорного моря” було б утворено українську самостійну державу з власним урядом і парламентом. “Та в кождім разі, – підкреслено у заклику, – погром Росії принесе визволення або всієї України, або бодай частини її, а це знов приспішить визволення решти України”. Тому закликалося всіх українців бути готовими віддати своє життя за волю України та “зі зброєю в руках вигнати Росію з нашої землі, нехай Україна знову запишається свободою та щастям”¹⁷.

Проте, незважаючи на національно-політичну свідомість галицьких українців, наявність своєї інтелігенції, об’єднаного політичного проводу, зав’язку свого війська, не можемо стверджувати, що це був вже найвищий ступінь національного розвитку українців, їх зрілість до власної державності. “Зрозуміння цього найвищого інтересу в масах нашого народу, – наголошував К. Левицький, – наступило аж в часі війни, по тяжких досвідах”¹⁸.

Іншою була ситуація в Наддніпрянщині, де національна свідомість українських мас тільки відроджувалася, а серед національно-політичних сил не було єдності в діях. До того ж більшість українських політичних партій у своїх програмах навіть не порушували питання про державну самостійність, а прагнули домогтися для української нації національно-територіальної автономії в межах Російської імперії. З початком війни перервався зв’язок Галичини з Наддніпрянщиною, тому потрібно було шукати других шляхів для порозуміння з Великою Україною. Полегшити цю справу для галичан мав Союз визволення України, що був заснований 4 серпня 1914 р. у Львові групою українських політичних емігрантів з Наддніпрянщини, які змушені були виїхати до Галичини через політичні переслідування царським урядом. СВУ як понадпартійна політична репрезентація українського народу в Росії наріжним каменем своєї діяльності проголосив державну незалежність і соборність України, виробив концепцію щодо ролі українського питання в європейській політиці, орієнтувався на Центральні держави, а реалізацію своїх національних прагнень пов’язував тільки з військовим розгромом Росії, який уможливить визволення і самостійність України¹⁹.

З такими національно державницькими і соборницькими деклараціями і сподіваннями вступили галицькі та наддніпрянські політемігранти у війну. Проте реалії були зовсім іншими. Наступ російських військ, страшні знищення земель, від’їзд українського політикуму за межі краю через страх помсти з боку росіян, встановлення російського окупаційного режиму на всій території Галичини, Буковини і Лемківщини

¹⁶ *Дорошенко В.* Всеукраїнське значення УСС / В. Дорошенко // За волю України. – Нью-Йорк, 1967. – С. 39.

¹⁷ Діло. – 1914. – 6 серпня.

¹⁸ *Левицький К.* Історія визвольних змагань... – С. 14–15.

¹⁹ Наша платформа. – Вістник. – 1914. – № 1. – С. 1–2.

з його гаслом “Кінець українству!” не зламали галичан і наддніпрянських політемігрантів, а, навпаки, зміцнили їхні прагнення до утворення своєї державності.

І, по-п’яте, одним з таких їхніх кроків стало уконституювання 5 травня 1915 р. Загальної Української Ради – спільної організації всіх політичних чинників соборної України, які своєю остаточною метою визначили утворення самостійної України. В. Темницький з цього приводу писав: “У переломову пору, коли у світовій завірюсі рішається доля українського народу, наступила спільна сполука політичних партій і груп без огляду на державні кордони, постав речник політичних інтересів нашого народу в його нерозривній і неподільній цілості”²⁰.

У зверненні “До всіх народів цивілізованого світу!” ЗУР ще раз підтвердила свою орієнтацію на Центральні держави для здобуття самостійності України, закликавши світову громадськість зосередити свої всі зусилля на Сході Європи, де має бути визволення народів, поневолених царатом, передусім українського – найбільш гнобленого, якому в Російській імперії відібрано основні людські та національні права. “Визволення це, – зазначено в заяві, – є конечне в інтересі людності, цивілізації, демократії і волі”²¹.

Виокремимо й лист ЗУР від 12 травня 1915 р. до Українських січових стрільців, в якому наголошено на мужності й самовідданості стрілецтва, з яких виростала перед світовою громадськістю нова свободолюбна Україна, що “змагає до ідеалів демократії, а український народ ніколи не зрічеться прав до самостійного життя, завжди боронитиме скарби поступу, свободи і рівноправності”. Далі виділено: “Своїми кровавими слідами Ви визначили шлях у будучину українському народові, шлях до волі і незалежності. Ваша завзята героїчна боротьба на полях вогню і смерті вінчає Вас лаврами військової слави, а українському народові добуває місце між народами Європи”²². Отже, ЗУР розглядала УСС як важливу опору українського народу в боротьбі за національні ідеали, вважала їх джерелом сил нації, наріжним каменем, з якого виросте “будівля кращого завтра”²³.

Здавалося б, що ЗУР, сконсолідувавши національно-демократичні сили, ще більше підсилить українське питання на міжнародному рівні. Проте надмірна лояльність керівництва ЗУР щодо австрійської влади, різноманітні “довірочні меморіали” про українство, якими засипали всі тодішні австро-німецькі урядові інстанції і на які останні відповідали тільки обіцянками, привели до несподіваного результату – проголошення Листопадових актів 1916 року. І, очевидно, мав рацію А. Жук, заявивши на засіданні ЗУР 28 жовтня 1916 р.: “Се діється тому, що ми дранте, не тільки тому, що ми не маємо шляхти, учених і т. д., а тому, що ми раби і пахолки! Гріх був би, якби нас хтось респектував (поважав). Ми не вміємо себе поводити ані супроти других народів, ані супроти міністрів. Коли люди, що стоять на чолі, так себе поводять, то хто буде числитися з ними?”²⁴. Його слова залишимо без коментарів.

²⁰ Темницький В. Загальна Українська Рада / В. Темницький // Пам’яткова книжка Союзу визволення України і Календар на 1917 рік. – Відень, 1917. – С. 360.

²¹ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДІАЛ України). – Ф. 682. – Оп. 1. – Спр. 80. – Арк. 1–2.

²² Вістник. – 1915. – № 19–20. – С. 11–12.

²³ Там само. – № 47–48. – С. 14.

²⁴ Патер І. Союз визволення України: проблеми державності і соборності. – Львів, 2000. – С. 172.

Не висвітлюючи подальших подій у діяльності ЗУР, зазначимо, що Рада, репрезентуючи загальноукраїнські національні змагання у період війни, все-таки доклала багато зусиль, щоб стати дійсним виразником і заступником всіх життєвих інтересів українців. Неоднакові підходи до політичних подій, зокрема акцій СВУ в Наддніпрянщині, недоброзичливе ставлення декотрих керівників ЗУР до Союзу, опозиція щодо керівництва Ради з боку молодшої генерації галицьких політиків, призвели до її ідейно-організаційної кризи та неминучого розв'язання у листопаді 1916 року.

Відзначимо, що ще раніше, після поразок австро-угорської армії, багато діячів українського політикуму як з боку галичан, так і наддніпрянців “мрії про провідну роль Австрії у відродження самостійності української держави, – за висловом О. Скоропис-Йолтуховського, – «довелося здати в архів»”²⁵. Зрештою, тоді частина українського політикуму, серед якої О. Скоропис-Йолтуховський, Євген Левицький, Маріан Меленевський, Степан Баран, Андрій Жук, поклала надії на сильнішу німецьку державу, що, мусимо віддати їй належне, чимало зробила для українців, зокрема щодо виділення військовополонених українців російської армії в окремі табори, а згодом у формуванні дивізії Синьожупанників.

Проте й у них скоро наступило остаточне розчарування через різні німецькі комбінації стосовно сепаратного миру з Росією. Так само й Австрія в якийсь момент, на думку начальника генштабу австро-угорської армії Конрада, навіть готова була віддати частину Галичини Росії на погодження миру. Однак це питання тут не розглядатимемо.

Наголосимо, що ще у жовтні 1916 р. А. Жук, коли російське військо вдруге зайняло деяку частину Галичини і Буковини та трохи інакше діяло стосовно місцевого населення, прагнучи його повернути на свій бік, викривав шовіністичну політику Росії щодо України і, заявив: “Не заманите й не залякаєте!”²⁶. Він наголошував на безперервному ланцюгу терпінь, визиску, поневірянь Росією українського народу “аж до видирання” йому душі – його рідної мови. Українці не лякалися жодних погроз, які могли спинити “свідомих синів України” порвати “той ланцюг, скинути ярмо неволі, а в боротьбі проти нашого тирана нашим союзником буде кожен його ворог, – “чи він буде називатися німцем, турком, чи якимось іншим іменем”.

Андрій Жук як людина, що завжди реально дивилася й оцінювала тогочасну ситуацію – австрофільство тодішнього галицько-буковинського проводу, позицію Товариства українських поступовців, що все однаково дотримувалися нейтральності, мав сміливість сказати актуальне й нині: “Ми знаємо, що ніхто нам нічого не дасть, коли самі не придбаємо. Нічого й німець нам дасть і нічого ми від нього не ждемо. Але бажаємо розбиття тої тюрми, в якій наш народ уже понад 250 літ сидить. І чи зробить се німець, чи хто інший, – нам все одно, аби тюрму розбито й наш народ найшовся в інших умовах національно-політичного існування”.

Далі він підкреслив німецьку користолобність задля своїх інтересів, зауважив, що вони ніколи не брали на себе ніяких “«визвольних» задач, як се робила Росія [й сьогодні робить – І. П.], і нам нічого не обіцяли”. Зрозуміло, що тоді та й згодом

²⁵ *Скоропис-Йолтуховський О.* Мої “злочини” / О. Скоропис-Йолтуховський // Хліборобська Україна. – Відень, 1920–1921. – Ч. 2, 3, 4. – С. 214.

²⁶ *Жук А.* Не заманите й не залякаєте! / А. Жук // Вістник. – 1916. – № 58. – С. 633–634.

німці завжди змагали і, за словами А. Жука, боролися “за увільнення самих себе від тої грози, яка насувається зі сходу. І коли їм пощастить не тільки себе оборонити, але й свого ворога розбити, зроблять не тільки українцям, але й всім народам Росії велику прислугу. Тоді улегшиться боротьба народів Росії за своє визволення, за оновлення свого життя”.

Українці в той час сподівалися поразки Росії, орієнтувалися на Німеччину і вірили в її перемогу і тому “хотять цього німці, чи не хотять, але муситимуть у своїх власних інтересах поставити український народ, що лишеться поза обскубаною Росією, в умови самостійного, правно-державного існування”. “Для того, – підкреслював А. Жук, – ми бажаємо побіди для німецького озброєння, для того ми є за німцями... Аби лишень хоч частинно відістатися з-під Росії”²⁷. Така орієнтація була ще в 1916 році.

Зрештою, сконстатуємо, що на початковому етапі війни, змагання за свою державність для українців виявилось найважчим. Досліджуючи кроки українців до своєї державності, визнаємо, що для нас з Вами нині все повторюється. Особливо жорстокими були 1914–1916 роки війни, в котрих у різних ситуаціях загинули десятки тисяч українців. Незважаючи ні на що, це були роки єднання, передусім духовного. Українська сила, хоч не сміливо, виявлялася світу, та вросла своїм корінням вглиб у душу кожного українця. Ніколи українська нація, перед тим і згодом, не почувалася так по-братськи з’єднаною, як у ті жахливі часи і, мабуть, 1917 рік став для українців визначальним.

М. Меленевський, діяльність якого залишилася мало вивченою, мав право сказати: “Ми віримо в той рух (національний) – рано чи пізніше, а мусить він прийти і розколисати ціле російське царство. Тож з щабля на щабель власними силами аж до повного освідомлення народу і підйому його за незалежність України”²⁸.

Немає сумніву, що Українське парламентське керівництво в Австрії, яке прагнуло вибороти політичні права для галичан, створення Центральної Ради навесні 1917 р. спонукало українців всіх етнічних земель до об’єднання українського народу в єдине політичне тіло.

Зрозуміло, що вершиною прагнень українського самостійницького руху ХХ століття став Четвертий універсал, проголошений Центральною Радою 22 січня 1918 р., в якому констатувалося: “однині Українська Народна Республіка стає самостійною, ні від кого незалежною Вільною Суверенною Державою Українського Народу”.

Цей подих нового вітру з Наддніпрянщини значно посилив позиції галицького політикуму. Промови галицьких послів Євгена Левицького, Євгена Петрушевича, Костя Левицького, Семена Вітика у віденському парламенті зводилися до одного – “шлях, який веде до з’єднаної вільної України”. Проголошення ЗУНР, а згодом – Акту Злуки, здавалися б завершеним фактом реалізації української державності. Однак, як говорив видатний український історик Я. Дашкевич: “Не все так просто”.

28 червня 1914 р. розпочався швидкоплинний, незворотній процес розпаду світових імперій, на території яких утворилися суверенні національні держави. Якщо інші народи зуміли вибудувати свої держави, то українцям, на жаль, довго довелося боротися за відновлення своєї державності.

²⁷ Жук А. Не заманите, не залякаєте! – С. 634.

²⁸ Вістник. – 1915. – № 15–16. – С. 1–2.

Зауважимо, що у статті йдеться тільки про один зріз – ідею української державності в роки Першої світової війни, тому ми не висвітлюємо інших важливих соціальних, економічних і культурних питань. Стверджуємо, що нашим дослідникам, незважаючи на всі здобутки, потрібно глибше вивчити проблему української державності. Адже у 1918 р., коли український народ вперше відчув у собі силу, вороги почали рвати його на шматки. І сьогодні маємо відлуння тих часів, коли маси трудового люду сахаються, що дуже страшно, від своєї інтелігенції, а вона, приголомшена революційними подіями, починає оглядатися за чужою політичною силою, щоби якимось рятувати Україну. Полилась своя кров, ворожі сили завели в Україні пекельний танок, національно-демократичні сили рвуться від різних політично-орієнтаційних суперечок, партійних і провінційних чвар. Однак віримо, що через сто років від початку Великої війни, в історії українського народу врешті наступить доба внутрішнього оздоровлення і піднесення, повільного, але повного згуртування всіх сил народу і переваги всеукраїнської національної ідеї над вузькопартійними гаслами. Сподіваємося, що скоро наступить той час, коли “три шляхи широкі” докупі зйдуться, а “на чужину з України” брати вже не розйдуться. Надіємося, що слова галицького стрільця стануть пророчими: “... і народиться Геній спасення України. І тоді між сходом і заходом на нашому блакитному небі засяє сонце, яке озолотить ріки пролітої крові”²⁹.

Іван Патер. 28 июня 1914 года – пролог украинской государственности

Сделано попытку проанализировать вклад Главной Украинской Рады, Союза освобождения Украины, Общей Украинской Рады и Украинской парламентной репрезентации в развитие государственной идеи на разных этапах Первой мировой войны. Показаны их успехи и неудачи в реализации этого вопроса, значение для современной украинской государственности.

Ключевые слова: Первая мировая война, украинская государственность, соборность.

Ivan Pater. June 28, 1914 – a foreword to Ukrainian statehood

The article analyses an input of the Supreme Ukrainian Council, the Union for the Liberation of Ukraine and the Ukrainian Parliamentary Representation into development of statehood ideas on various stages of World War I. It highlights their successes and fails and underlines their importance for present day Ukrainian state building.

Key words: World War I, Ukrainian statehood, unity.

²⁹ Український Стрілець. – Німецьке Яблонне, 1920. – Ч. 2. – С. 6.